

завжди яскравим і виразним у мові, намагання посилити дієвість і впливовість публікацій, зумовлюють пошуки нових експресивних засобів.

Література

1. Грибан Л. П. Вплив метафори на формування конотативного аспекту значення фразеологічних одиниць німецької мови // Взаємодія одиниць різних рівнів германських та романських мов: Вісник Київського держ. лінгвіст. університету. Дослідження молодих вчених. Серія "Філологія". – К., 1997. – Випуск 3. – С. 85-91.
2. Метафора в языкe и тексте. – М.: Наука, 1986. – 176 с.
3. Ніколюк С. І. Образна номінація та її антропометричність // Взаємодія одиниць різних рівнів германських та романських мов: Вісник Київського держ. лінгвіст. університету. Дослідження молодих вчених. Серія "Філологія". – К., 1997. – Випуск 3. – С. 123-129.
4. Сердобінцев Н. Я. Семантическая структура слова и его коннотации // Теория слова и функционирование словарных единиц. Межвуз. сб. науч. тр. – Саратов, 1981. – С. 4-25.
5. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації). – К.: Видавничий центр КНЛУ, 2003. – 388 с.
6. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. Ответ. ред. А. А. Уфимцева. – М.: Наука, 1986. – 139 с.

УДК 811.14.1:23'16

А.В. Степанов,

*Львівський національний університет ім. І.Франка,
м. Львів*

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ДИВЕРГЕНЦІЇ І ВАРІАТИВНІСТЬ В ТЕРМІНОСИСТЕМІ ЛАТИНОАМЕРИКАНСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНИХ ВАРІАНТІВ ІСПАНСЬКОЇ МОВИ

У статті розглядаються питання дивергенцій, варіативності і нормалізації терміносистеми латиноамериканських національних варіантів іспанської мови. Порушуються проблеми соціотермінології як напрямку термінознавства, що сприяє дослідженням особливостей національних варіантів іспанської мови.

The article deals with the issues of divergence, variability and normalization of the Latin American Spanish terminological

system. It touches upon the problems of social terminology, a branch of the terminological science favouring the investigation of the Spanish national varieties peculiarities.

Тракування термінології як активного учасника процесів соціальної взаємодії сприяло появі нового напрямку у сучасній термінознавчій науці, що отримав назву “соціотермінологія”. Аналіз особливостей функціонування науково-технічних термінів в латиноамериканських національних варіантах іспанської мови та дослідження явищ лексико-семантичних дивергенцій і варіативності термінології дозволять окреслити основні завдання соціотермінологічної науки. У країнах Латинської Америки історія розвитку термінології тісно пов’язана з формуванням національного суспільства та з мовною взаємодією, що виникла в результаті безпосередніх і непрямих контактів мов корінного населення та європейських мов. Так, наприклад, дослідники словникового складу латиноамериканських національних варіантів іспанської мови виділяють велику кількість термінів індіанського, африканського походження, а також термінів, етимологічні корені яких сягають різних європейських мов. Наприклад: з мови кечуа *alpaca*, *vicuña*, *pampa*, *cancha*; з мови індіанців майя *batab* (*cacique indio*), *saskab* (*tierra blanca y caliza*), *tanchucua* (*chocolate batido con masa de maíz*); з англійської мови *brecas* (*frenos*), *deal* (*trato*), *money order* (*giro postal*), *partaim* (*trabajo de tiempo parcial*); з французької *boutique* (*tienda*), *tour* (*recorrido*, *viaje*), *foulard* (*pañuelo*; *corbata de seda*); з італійської *caro*, *olio*, *allogio* тощо.

Деякі з цих спеціальних слів відображають реалії, типові для Латинської Америки, і саме тому в іспанській мові вони трактуються як запозичення. Інші запозичення витіснили власні загальноіспанські терміни. Крім цього, є випадки, коли американізми індіанського походження ввійшли до складу інтернаціональної лексики.

Не менш чисельними є гібридні утворення і кальки, які якнайкраще характеризують сутність процесів мовної взаємодії і міжкультурної комунікації. До прикладу, французька науково-технічна термінологія слугувала джерелом наступних терміносполук: *energías suaves* (*energies douces*), *efecto invernadero* (*effet de serre*), *espejo concentrador* (*miroir concentrateur*).

Бразильська дослідниця Енілде Фаулстіш стверджує, що “мовна і культурна диверсифікація латиноамериканських країн знаходить відображення в термінології, як повсякденній, так і спеціальній” [6]. Водночас з самого початку формування лексичних систем національних варіантів іспанської мови, латиноамериканська лексикографія не відкидала лексичні одиниці із спеціальним, термінологічним семантичним навантаженням, внаслідок чого термінознавство як наука володіє великою інформаційною базою, що є цінним матеріалом для

лінгвістичних досліджень в галузі термінології. Ж. Фрейша зауважує, що практично всі варіанти слововживання термінів були зафіксовані у лексикографічних джерелах або, щонайменше, відображені в офіційних виданнях та містяться у технічній документації [9, с. 47].

Говорячи про термінологію як дисципліну, яка систематизує терміни і концепти, завжди варто брати до уваги специфіку дискурсу, для якого ці спеціальні слова є характерними. Враховуючи латиноамериканські національні варіанти, можна виділити щонайменше три типи дискурсу, функціональні підстили, які є безпосередньою основою термінотворення, оскільки жодне спеціальне слово з власним лексичним значенням не може бути вжите поза межами дискурсивної ситуації, в якій він був створений без семантичних модифікацій. Спеціальні слова і терміни є невід’ємною частиною національних варіантів іспанської мови, ареал їх вживання виходить за межі суто наукового стилю.

А. Мартінес Фернандес вважає, що “мова науки і техніки в поєднанні з розмовним стилем є джерелами термінології, вживаної в професійно орієнтованому мовленні” [13]. Багато таких термінів стають “вульгаризованими”, тобто втрачають термінологічне навантаження і перетворюються у загальноновживані слова з немаркованою, нейтральною семантикою. Наприклад терміни *síntesis, análisis, argumento, concepto* спочатку втратили вузьке спеціальне значення в межах одної терміносистеми і стали загальнонауковими, а згодом ввійшли до загальноновживаної лексики.

Така втрата базового значення може бути пояснена дією різних стилістичних ресурсів, як наприклад, метафора, метонімія, еліipsis тощо. Саме ці фактори спонукають до розвитку і розширення семантики оригінального концепту. Прикладом такої продуктивності у науково-технічному дискурсі є термінологічне словосполучення *hembrioide androgenético haploide*, еквівалентами якого є терміни *cultura in vitro* і *planta de profeta* – усі терміни вживані в галузі новітніх біотехнологій стали надбанням інших стилів мовлення, зокрема публіцистичного, розмовно-побутового і художнього.

Зворотним є процес термінологізації загальноновживаної лексики [1, с. 17]. В результаті термінологізації лексема набуває, попри власне семантичне значення, нове спеціальне значення, що відповідає певному концептові в галузі науки. Наприклад, внаслідок метафоричного перенесення загальноновживані слова *el gato* – “кіт”; *la grúa* – “журавель”, набувають нових значень (відповідно “домкрат” і “кран”) і стають повноцінними технічними термінами.

Термінологія є системною дисципліною, яка готує спеціалізовані дані для вживання у науковому і технічному стилях мовлення з метою створення лексикографічних джерел, в тому числі електронних баз даних та термінологічних словників. Великою перевагою термі-

нологічної науки є те, що вона інтернаціоналізує лексичні одиниці, які належать до спеціальних підстилів мовлення різних мов світу. Таким чином запозичення з індіанських мов американського континенту (*cacao, chocolate, tomate, canoa* тощо) вийшли за межі латиноамериканського ареалу вживання і більше того – за межі іспаномовного вжитку, увійшли до лексичного складу багатьох мов світу і стали загальнозрозумілими термінами. Це має особливе значення на сучасному етапі розвитку, оскільки в умовах багатомовності комунікація повинна відбуватися швидко і ефективно.

Тому однією з основних вимог до стандартної форми є її моносемність [14; 10]. Згідно з теорією Вюрстера “мовною варіативністю є будь-яке відхилення від лінгвістичної єдності” [14; 12], в тому числі і полісемантизм. Вюрстер виділяє два типи мовної варіативності: монолінгвальну та інтерлінгвальну, причому останню він називає “універсальною синонімією” [12, с. 39]. Такий підхід не є повністю правильним, оскільки в світлі соціальної, політичної та мовної ситуації необхідним є створення уніфікованих на міжнародному лінгвістичному рівні правил термінотворення з урахуванням специфіки національних і регіональних варіантів мов, які також є джерелами формування терміносистеми нарівні з класичними мовами та фондом інтернаціональної лексики.

Для означення поняття “варіант” необхідно окреслити поняття норми та інваріанту. В теоретичних дослідженнях з термінології концепт “норма” впродовж довгого часу вживався як рівнозначний терміну “літературно правильний вираз” і був основою при укладанні термінологічних словників, критерієм адекватності лексичної одиниці під час лексикографічної кодифікації. В той час дивергенція або варіація протиставлялася нормі та підлягала термінологічній нормалізації.

Наступні лінгвістичні дослідження в галузі термінології беруть за основу якісно інше трактування явища варіативності: функцією нормалізації терміносистеми є функція узгодження та гармонізації у соціокультурному і мовному просторі різних проявів одної форми. Врешті-решт прескриптивний підхід є в значній мірі упередженням: слововживання ґрунтується на певній авторитетній лінгвістичній думці, що один термін є кращим за інший. Такий тип відбору одиниць лексики є незручним для дослідницької роботи, яка передбачає підбір даних у розвитку і в постійній динаміці з метою їх систематизації і подальшого аналізу.

Концепт нормалізації термінології означає гармонізацію терміносистеми з загальною системою мовних знаків та з тою лінгвальною системою, до якої належить конкретний термін як одиниця терміносистеми [8]. Загальновідомим є факт, що греко-латинські основи є джерелом формування більшості науково-технічних термінів, вна-

слідок чого грецьку і латинську мови називають “концептуальним фондом деномінації об’єктів науки” [7].

Тому термін “нормалізація” трактується по-різному. На думку М.Т. Кабре термін нормалізація вживається з метою опису “акту зведення чи радше зменшення до розмірів норми” [4, с. 23]. Крім цього, слово нормалізація має два протилежних значення:

- одне, пов’язане із занепадом використання мови (нормативною вважалася мова, якою розмовляли в критичній ситуації);
- інше, пов’язане з фіксацією преференційної норми, яка вважається більш адекватною [4, с. 25].

Л. Депенкер [5, с. 31] розглядає два головні значення “нормалізація”: технічну нормалізацію, що передбачає відповідність встановленим вимогам і стандартам інструментів праці, сировини і матеріалів; така нормалізація проводиться з метою забезпечення якості продукції, що підлягає обміну чи комерціалізації. Інше значення концепту “нормалізація” передбачає власне термінологічну нормалізацію, завданням якої є опис правил виготовлення цих продуктів: виробництво вимагає такої термінології, яка би чітко позначала конкретні об’єкти і явища. Крім цього, необхідно, щоб термін вживався на позначення певного концепту протягом тривалого часу, тобто, щоб він став нормою.

Терміну “нормалізація” Депенкер протиставляє поняття гармонізації, яке, на його думку, означає приведення у відповідність термінів один з одним в межах однієї мови або різних мов світу з метою впорядкування узусу [5, с. 31].

П. Аугер зауважує, що термін нормалізація слугує виключно для позначення закріплення варіантів як шляхом саморегуляції, так і шляхом втручання певної організації з метою встановлення одного певного варіанту як нормативного [2, с. 10]. З метою ілюстрації своїх поглядів П. Аугер наводить приклади з Великого термінологічного словника Квебекської організації французької мови (*Grand Dictionnaire Terminologique de l’ Office Québécois de la Langue Française*) [2, с. 11; 11].

Вважаючи, що в мові науки і техніки форма і зміст можуть змінюватися як в синхронному, так і в діахронному зрізі, можна з упевненістю стверджувати, що жоден рівень мови, жоден її стиль не є однорідним за своєю структурою, але наділений ознаками системності і регулярності. Кожен рівень мови характеризується лінгвістичною варіативністю як комплекс варіантів, що протиставляються нормі. Ці варіанти взаємодіють між собою і за своєю суттю класифікуються на:

- 1) варіативність як процес;
- 2) варіативність як результат природної еволюції;
- 3) варіативність як зміни в комунікативній структурі.

Термінологічна єдність може набувати різних значень згідно з

функціями, які виконує кожен варіант значення у визначеному контексті. Відповідно до цього Е. Фаулстіш пропонує наступну класифікацію термінів [7]:

1) знаки, які виявляють свою функціональність у спеціальних видах мовлення відповідно до мовної динаміки;

2) варіативні одиниці, які є частиною комунікативного акту різного типу;

3) спеціальні лексичні одиниці, які є результатом мовної еволюції, і тому таку варіантну лексику варто розглядати у синхронному та діахронному зрізах.

Будь-який термін є функціональним в межах певного спеціального стилю або підстилю мовлення, оскільки він виконує спеціальну функцію вираження певного значення відповідно до контексту. Таким чином термін є варіативною одиницею, тому що він може набувати різного значення у різних контекстах чи різної форми виражаючи одне значення.

Якщо би терміни мали однакові умови вжитку, їх вважали б варіантами один одного. В такому випадку терміни мали б форми частково або повністю відмінні, проте виражали б одне й те саме референційне значення.

Нормальним вжитком є тенденція до нормалізації слововживання в мовному середовищі, в якому безпосередньо реалізується конкретний узус; на противагу нормальному вжитку виділяють нормативний узус – слововживання, що є результатом рекомендацій або розпоряджень авторитетної мовної інституції чи організації. Така організація самостійно вирішує, яким має бути “хороший, правильний вжиток” і встановлює власну норму шляхом її кодифікації у прескриптивних та нормативних документах. В цьому контексті термін “нормалізація” є двозначним: він може означати процес перетворення в нормалізовані тих варіантів слововживання, які вважалися альтернативними чи маргінальними, так і нормалізація означає процес штучного встановлення і нав’язування норми “правильного вжитку”. Для вираження останнього значення більш вдалим є термін нормативізація (тобто “надання ознак нормативності”).

Акт нормалізації терміна є більш пов’язаним з явищами корекції, уніфікації і навіть гармонізації, в той час як нормативізація нівелює механізми термінологічної варіативності, встановлюючи значення конкретного терміна як абсолютне: якщо термін X вживається в середовищі спеціалістів, термін Y має бути повністю відкинтий.

Як результат процесів дивергенцій і варіативності термінологічні варіанти відповідно до своєї лінгвістичної природи утворюють класи. Систематизація терміноваріантів є завданням науки соціо-термінології, яка займається аналізом дивергенцій термінів в горизонтальному, вертикальному і темпоральному плані на усіх рівнях

мови: фонетико-фонологічному, лексико-семантичному, прагматичному, стилістичному тощо. Іншими словами, процеси дивергенцій терміносистеми і, як наслідок, мовна диверсифікованість можуть бути реалізовані на трьох рівнях:

1. Усі мови є історично диверсифікованими, оскільки, згідно з законом мовних змін, стан мови в період часу 1 є відмінним від стану мови в період часу 2.

2. Кожна мова є соціально диверсифікована як внаслідок різного географічного, так і внаслідок різного соціального походження мовців.

3. Кожна мова є стилістично диверсифікованою; мовці змінюють манеру мовлення залежно від соціокультурних умов ситуації, в якій реалізується комунікативний акт.

З метою встановлення соціотермінологічних стандартів, які є невід'ємною складовою функціонування терміносистеми будь-якої галузі науки і техніки, необхідно визнати, що дослідження термінології є прямо пов'язаним з вивченням мови і вужче з типом дискурсу, в якому дані терміни вживаються. Лінгвістичний функціоналізм є адекватним підходом, який орієнтує інтерпретацію лінгвістичних явищ. Така перспектива має на меті науково описати і пояснити власне лінгвістичні явища варіативності вжитку спеціальних слів і термінополучень.

Явища варіативності відбуваються як у загальній системі мови, так і в її терміносистемі. Мова передусім йде про регулярні внутрішні дивергенції, а не про поверхневу варіативність мовних знаків. Зазвичай в системі мови варіанти ведуть себе як залежні одна від одної змінні. Розглядаючи мову науки і техніки, можна зробити висновки, що природа явища варіативності є повністю протилежною. Лексична одиниця або вираз, усталені як терміни, набувають ідеологічної ваги і трактуються як рекомендовані, або такі, яким варто надавати перевагу в процесі вжитку, а також реєструються в лексикографічних джерелах. Це класичний підхід у дослідженнях з термінології, який, на нашу думку, є правильним, проте радше бажаним, ніж реальним. Насправді, в текстах різних галузей науки і техніки семантичні дивергенції термінологічних одиниць впливають безпосередньо з дискурсивних контекстів різних рівнів і мотивуються особливостями історичного розвитку відповідного національного варіанту, мовних контактів та мовної взаємодії, специфікою регіонального вжитку та ситуацією комунікативного акту.

Соціотермінологія як новий науковий напрямок зароджується після заяв Буланже 1991 року щодо нових завдань термінології як науки: "перспективою соціальної термінології є послаблення перебільшених прескриптивних ефектів деяких нормативних пропозицій" [3, с. 25]. Через два роки Ауґер відзначає появу "нового лінгвістичного напрямку, який називається соціотермінологією, і

знаходиться на межі між соціологією мови (соціальною лінгвістикою) та лінгвістичною гармонізацією” [2, с. 53]. Як Буланже, так і Аугер відкидають прескриптивні погляди, які раніше були основою термінологічної науки.

Однак Годен в грудні 1993 року у своїй докторській дисертації “Щодо питання про соціотермінологію: від семантичних проблем до інституційної практики” [10] висловлює коментарі про соціальну орієнтованість термінології: “...соціотермінологія, як наука, яка має на меті вийти за рамки описовості, повинна займатися проблемами походження термінів, їх сприймання та введення в практику повсякденного вжитку, базуючись на дослідженнях мовлення тих, хто оперує цими термінами.... Саме тому соціотермінологія має бути наукою, що знаходиться на перетині професійної діяльності і мови” [10, с. 216].

Лексико-термінологічні дослідження середини 90-их років ХХ століття дали початок двом напрямкам соціотермінології [8]:

1) соціотермінологія як практика термінологічної роботи, яка базується на аналізі умов вжитку термінологічних одиниць в рамках функціонування мови;

2) соціотермінологія як дескриптивна дисципліна, яка займається вивченням природи термінів залежно від їх соціальної взаємодії.

Такий підхід дає можливість трактувати соціотермінологію як напрямок термінологічної науки, вирішальний при дослідженнях лінгвістичної варіативності термінів в соціальному середовищі, і, як наслідок, розглядати дивергенції термінологічних одиниць на усіх рівнях мови як результат дискурсивної прагматики.

Бачення соціотермінології як потенційного напрямку, що надає нові ефективні методи для аналізу науково-технічної термінології, сприяє розвитку лінгвістичних досліджень функціонування терміносистеми сучасної іспанської мови та її національних варіантів.

Література

1. Шелов С.Д. Термин. Терминологичность. Терминологические определения. – СПб., 2003.
2. Auger P. La commission de terminologie de l'Office de la langue française et la normalisation terminologique // *Terminogramme*, 26-27, pp. 9-12, 1984.
3. Boulanger, J.-C. Une lecture socio-culturelle de la terminologie // *Cahiers de linguistique sociale*. pp. 13-30. 1991.
4. Cabré, M.T. La terminología. Teoría, metodología, aplicaciones. Barcelona, 1993.
5. Depecker, L. Terminologie et standardisation // *Jornada Panllatina de Terminologia*, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra, Institut Universitari de Lingüística Aplicada, p. 31, 1995.